

Kétezer év hagyatéka

A Budapesti Műemléki Felügyelőség negyedszázada

A BUDAPESTI MŰEMLEKI FELÜGYELOSÉG negyedszázados fennállása alkalmából *Múltunk értékei* címmel kiállítás nyílt meg a Budapest Kiállítóteremben, bemutatva, milyen hatalmas kulturális öröksége van fővárosunknak.

Amióta a rómaiak idősámitásunk elején megvetették lábukat a Duna partján, a kis kelta településből négy századra Aquincum, a Pannonia provincia székhelye lett. Ha a népvándorlás népei nem is fejlesztették tovább ezt az örökséget, a honfoglalás után már Árpád társfejedelmének, Kurszánnak lesz a vára a római katonai amfiteátrum. Anonymus pedig 1200 táján ide vezeti a vezéreket, hogy megcsodálják „Attila” városát és egykori palotáit. A római romok ekkor még magasan állhattak. Ez időtől fogva kisebb-nagyobb megszakításokkal ez a térség az „ország közepe”, a magyar állam centruma, Óbuda, majd a budai Várhegy, az ország fővárosa, mely a Pesttel való egyesítés után természeti szépségekben, történelmi értékekben gazdag világvárossá, Budapestté fejlődött.

Természetes tehát, hogy a földrajzi adottságok erővonalaiban fejlődött település magához vonzotta az ország gazdasági és szellemi erőinek javát, s így a főváros múltjának újszólván minden korszakából örökölt hagyta ránk emlékeit. Ezek feltárása, helyreállítása, megóvása és bemutatása ma a Budapesti Műemléki Felügyelőség feladata. A csaknem kétezer éves örökség megmaradt emlékeit láthatjuk pompás fotókon, a kiállításban. Nem a rendezők beszélnek saját munkásságukról, hanem az értékeket mutatják fel, melyeket közös erővel kell — és csak azzal lehet — megvédeni.

A XVIII. SZÁZAD vége felé Schönvisner István rábukkant Óbudán a katonai fürdő romjaira, s Mária Terézia utasítást adott a romok megóvására, konzerválására. Milyen grimaszra sorsnak, hogy századunk ötvenes éveiben e romok mellé épített OTP-lakóház terveit akkor kellett drága pénzért megváltoztatni, amikor a ház alapozásakor rábukkantak a fürdő folytatására. De még ebből se tanultunk, mert a fürdő fűtőberendezésének nyomait a Flórián Áruház építéskor tüntették el az Európában ritka tetrapylon alapfalainak nagy részével együtt.

Pedig a főváros már a két világháború között műemlékei jó gazdájának bizonyult. Igen korán jegyzéket készítettek Lechner Jenővel a védelemre méltó emlékekről, hogy gondjaiba vegye őket, mert épületeit az elavult törvénnyel nem tudta megóvni. Majd a harmincas években, műemlékvédelmünk első megújulása idején olyan feltárásokat és példamutatón korszertű helyreállításokat végeztetett, mint az óbudai amfiteátrum, vagy a Belvárosi templom kiszabadítása és külső helyreállítása (az előző Gerő László, az utóbbi Lux Kálmán tervei szerint készült), védelem alá vette a budai Várnegyedet, mely ma egyetlen helyreállított műemléki városrészünk és a főváros méltó büszkesége.

Bármily korszertű műemléki elveket fogalmazott meg az Elnöki Tanács 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelete, bizonyos egészséges előzményeket nem vettek figyelembe. Központi, állami feladattá tették a műemlékek védelmét, s ez az intézkedés a főváros teljes érdektelenségét vonta maga után.

Ugyanakkor a főváros tervező intézeteiben, a BUVÁTI-ban Pogány Frigyes körül kialakult műemléki csoport korszertű jegyzéket készített, mely a védelmet — legalábbis a megfigyelés keretei között — kiterjesztette külsőleg jelentéktelennek látszó épületekre is. Kialakult viszont egy olyan bürokratikus műemléki engedélyezési eljárás — ennek útját-módját már megírtam —, amely rendkívül lelassította, s ezzel lényegében hatálytalantotta a központi erőfeszítéseket.

Ezen a tarthatatlan helyzetben változtatott Perényi Imre javaslatára az akkori műemléki hatóság, az Országos Építészeti Hivatal, amikor 1956 őszén megadta a hatósági jogkört a fővárosnak. Így alakította meg negyedszázada a Fővárosi Tanács VB a Budapesti Műemléki Felügyelőséget.

MINDEN ÚJ INTÉZMÉNY munkáját — az adott felhatalmazásokon túl — a gyakorlat eredményein lehet lemérni. Kezdetben az országos elveket és módszereket alkalmazták, de hamarosan kitűnt, hogy ennek anyagi követelményeit nem szívesen vállalják. Hol kioroszakolt, hol önhatalmú bontások következtek, elég talán a Margit-szigeti Ybl-fürdőre, az Európa Szálló megmaradt dísztermére utalni; vagy olyan pótolhatatlan emlékekre, mint a Vám utcai — egyik legszebb — késő barokk lakóházunk, illetve a Váci utca 21. számú épület. E mélypont után lassan stabilizálódó helyzetet az óbudai lakótelep építése során előkerült római és középkori leletek sorsa újra viharossá fokozta. De amíg az előbb említett bontások hatása alig gyűrűzött túl a szak-körökön, az utóbbiak a tömegkommunikációs eszközök révén már országos visszhangot váltottak ki és — a közvélemény ereje révén is — gyökeresen megváltozott a helyzet.

A fővárosi múzeum — külön hitellel és a régészetben szokatlan gyorsasággal — éjt nappallá téve pótolta a rendezési tervben előírt, de hitelek hiányában el nem végzett feltárásokat. A kutató ásó nyomán feltárultak nemcsak a római kori, de az Anjouk és Mátyás építkezéseinek maradványai is. S ezek nagy részét be lehet illeszteni a betonkolosszusok tömbjei közé, oldva azok lélektelen sivárságát, ahogy azt az eredeti terv is elképzelte.

Sor került a Duna-kanyarba vezető Szentendrei út korszerűsítésére, Bármennyire is borzolta idegeinket a bevezető szakasz gyakori dugóin a lassú haladás feszültsége, az építkezés során feltárták a római vízvezeték pilléreit, az aquincumi polgárváros kapcsolódó részeit, és ezeket meg-

örízve, részben helyreállítva, Hajnóczi Gyula tervei szerint bemutatták. Aki ma északról érkezik Budára, azonnal érzékeli: kétezer éves fővárosba ér.

EZ IDÉN az UNESCO műemléki szervezetének, az ICOMOS-nak egyhetes nemzetközi konferencián résztvevő külföldi és hazai vendégeink ámultak el azon, amit a legújabbkori műemlékek védelmében Budapest és Bács-Kiskun megye produkált.

Budapest azonban példát is mutatott a többi magyar városnak. A hivatalosan védetté nyilvánított legújabb kori emlékek mellett a fővárosi tanács külön rendelettel hasonló előírásokat léptetett életbe a Budapest egyesítésétől eltelt száz év védelemre érdemes épületeivel kapcsolatban. Aki erre a fejtét csóválja, s azt gondolja: minék ez, nézze meg *Ráday* Mihály városvédő sorozatát a tévében. Hogy miként pusztulnak védett vagy nem védett, de múltunkra és a főváros képére jellemző értékeink. Szerencsére a sorozat nyomán városvédő tömegmozgalom született.

Ami az utóbbi száz év műemlékeinek védelmét illeti, viszonylag új, ma is használt épületekről van szó, melyeket birtokosaik a mai igényekhez szeretnének igazítani. A Nyugati pályaudvar esete érzékelteti a nehézségeket.

Alig egy esztendeje, hogy az ICOMOS nyugatnémet bizottsága Bad Emsben kollektívumot rendezett a XIX. század második felének vasépítkezéseiről. A Nyugati helyreállításáról beszéltem és a meglepő a hallgatóság reakciója volt. A részletkérdéseken túl a hozzászólók egybehangozón arról beszéltek, hogy ilyet az NSZK-ban eddig nem lehetett elérni, és sorolták a lebontott — saját korukban elsőrangú — pályaudvarokat.

A MŰEMLEK VÉDELEM elsődlegesen nekünk szól. A *Múltunk értékei* kiállítást a budapestieknek és az egész országnak rendezték, hogy megismerjék: oly sok háborús pusztítás, rombolás és bontás után még mindig mennyi értékünk maradt, melyet a magunk és utódaink számára kell megmenteni.

Dercsényi Dezső